

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: O niektórych wypowiedziach performatywnych w języku rosyjskim

Author: Andrzej Charciarek

Citation style: Charciarek Andrzej. (1995). O niektórych wypowiedziach performatywnych w języku rosyjskim. W: M. Szymoniuk (red.), "Współczesne problemy dydaktyki języka rosyjskiego na różnych poziomach nauczania" (S. 14-25). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Andrzej Charciarek

O niektórych wypowiedziach performatywnych w języku rosyjskim

J. Austin jako pierwszy zwrócił uwagę na fakt, że niektóre spośród aktów mowy mają „moc zmieniania rzeczywistości”. Tę ich wcześniej nie zdefiniowaną funkcję nazwał performatywną, a je same — wypowiedziami performatywnymi¹.

Dotychczas w literaturze pragmatolingwistycznej wypowiedzi tego rodzaju były wielokrotnie precyzowane; my jednakże przytoczymy dwie definicje sformułowane przez rosyjskich językoznawców, które wydają się najbardziej reprezentatywne.

N. D. Arutiunowa stwierdza, że wypowiedź performatywna powinna spełniać następujące warunki:

- zawierać formę czasownika w pierwszej osobie liczby pojedynczej czasu teraźniejszego trybu oznajmującego strony czynnej (możliwe są — co należy podkreślić — również inne formy);
- wypowiadając ją mówiący powinien dokonywać działania, nie zaś opisywać czy też nazywać je, a więc wypowiedź winna sama być działaniem, a nie informacją o działaniu;
- być efektywną lub nieefektywną (aby być tą pierwszą, winna spełniać określone „warunki skuteczności”);
- być oparta na prawach i konwencjach społecznych, czyli systemie norm przyjętych w danym społeczeństwie².

---

¹ Дж. Л. Остин: *Слово как действие*. In: *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 16. Москва 1985, s. 27.

² Н. Д. Арутюнова: *Перформатив*. In: *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва 1990, s. 373.

Bardziej rozbudowaną, a zatem szczegółowszą definicję wypowiedzi performatywnej proponuje N. I. Formanowskaja. Według niej wypowiedź performatywną powinny wyróżniać następujące cechy:

- równoznaczność z działaniem,
- brak rozróżnienia kłamstwo — prawda,
- autoreferencyjność, tj. winna odnosić się do siebie samej,
- równoczesność z momentem mówienia,
- modalność realności,
- powinna odpowiadać przyjętym stosunkom, ceremoniałowi, etykietce językowej,
- winna istnieć tylko w momencie wypowiedzenia, czyli być jednocześnie nie do powtórzenia,
- w klasycznej postaci powinna występować w pierwszej osobie liczby pojedynczej trybu oznajmującego³.

Przytoczone definicje pozwalają na precyzyjne określenie formy, jaką musi przybierać wypowiedź, aby można ją było uznać za performatywną. Trzeba również podkreślić, że choć różnice pomiędzy formami sprowadzają się wyłącznie do sposobu samego opisu, to jednak większa szczegółowość drugiej z wymienionych definicji ułatwia zrozumienie istoty performatywności oraz prawidłowe klasyfikowanie wypowiedzi.

Tak więc wypowiedź performatywna pozostaje w opozycji do wypowiedzi konstatywnej (w literaturze przedmiotu zwanej też często informacyjno-sprawozdawczą), której funkcja sprowadza się do opisywania rzeczywistości. Wystarczy porównać dwie zdawałoby się podobne wypowiedzi:

1) *Советую вам остаться дома.*

2) *Он советует им остаться дома.*

aby zauważyć, że tylko pierwszą możemy nazwać performatywną, druga natomiast, opisując rzeczywistość, nie ma na nią żadnego bezpośredniego wpływu. Innymi słowy, wyłącznie pierwsza może zmienić istniejące wcześniej relacje między komunikantami, powodujące różnego rodzaju konsekwencje, nie wykluczając zmiany statusu społecznego jednego z nich. Ponadto wypowiedzi konstatywne — co jest zrozumiałe — nie odznaczają się autoreferencyjnością, czyli nie mogą być jednocześnie faktem językowym i faktem realnej rzeczywistości.

Jak powszechnie wiadomo, akty mowy, bo właśnie niektóre z nich będą przedmiotem naszej analizy, zostały sklasyfikowane ze względu na swój charakter, a przede wszystkim siłę ilokucyjną. Wydaje się formalnie uzasadnione to, że nie będziemy przypominać poszczególnych klasyfikacji. Z jed-

³ Н. И. Формановская: *Русский речевой этикет — лингвистический и методический аспекты*. Москва 1990, s. 32.

nej strony należy jednak podkreślić ich wielość i różnorodność, z drugiej natomiast — dość zasadnicze różnice zachodzące pomiędzy nimi.

Przytoczymy jedynie klasyfikację filozofa G. Searle'a. Wskazał on pięć podstawowych typów wypowiedzi performatywnych:

- wypowiedzi reprezentatywne (reprezentatywy),
- wypowiedzi dyrektywne (dyrektywy),
- wypowiedzi komisywne (komisywy),
- wypowiedzi ekspresywne (ekspresywy),
- wypowiedzi deklaratywne (deklaratywy)⁴.

W niniejszym artykule — oczywiście — nie będziemy charakteryzować poszczególnych grup aktów ilokucyjnych, które już niejednokrotnie zostały opisane, lecz jedynie pewne typy wypowiedzi dyrektywnych, rozumianych tu jako wypowiedzi nadawcy, starającego się za ich pomocą pokierować działaniem adresata. Analizowane przez nas wypowiedzi dyrektywne zawężimy ponadto do tych, które mają w swojej strukturze *explicit performatives* wyrażony rzeczownikiem odsłownym.

E. Grodziński, pisząc o tego typu wypowiedziach, zauważa, że każde z tych zdań coś tworzy, a owo „coś” — jak wiemy — określane jest zwykle w mowie z pomocą rzeczownika odsłownego (przy czym czasownikiem, od którego został utworzony dany rzeczownik, jest właśnie ów *explicit performative*)⁵.

Nie będziemy się więc zajmować wypowiedziami performatywnymi w ich klasycznej postaci, lecz postaramy się zanalizować mniej typowe „realizacje” wypowiedzi dyrektywnych, w których czasownik w formie osobowej jest nieobecny, a w jego miejsce pojawia się sam rzeczownik odsłowny.

Z semantycznego i pragmatycznego punktu widzenia jest to zmiana bardzo istotna; rzeczownik odsłowny jest bowiem zawsze bardziej uogólniony od form czasownikowych, gdyż nie ma gramatycznego uszczegółowienia. Wszystkie analizowane przykłady wypowiedzi performatywnych będą miały następującą konstrukcję:

... RZECZOWNIK ODSŁOWNY + BEZOKOLICZNIK / ROZKAŻNIK...

co jest znaczące zarówno w aspekcie syntaktycznym, jak i pragmatycznym. Otóż forma bezokolicznika (ewentualnie trybu rozkazującego) nie będzie pełnić funkcji dopełnienia podmiotowego, lecz jedynie bezokolicznika dopełnieniowego. Wynika to z faktu, że rzeczownik odsłowny charakteryzuje

⁴ J. R. Searle: *Speech acts*. Cambridge 1969, s. 47.

⁵ E. Grodziński: *Wypowiedzi performatywne. Z aktualnych zagadnień filozofii języka*. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1980, s. 72.

intencję (działanie) nadawcy, natomiast bezokolicznik określa potencjalne działanie adresata.

Prośba, rada i propozycja to wypowiedzi dyrektywne, które posłużą nam za przedmiot językoznawczych dociekań i rozważań. Postaramy się sprawdzić, czy wymienione wypowiedzi performatywne zawierające *explicit performatives* zawsze „rodzą te wytwory” (że znów posłużymy się terminologią E. Grodzińskiego), które nazywają⁶. Inaczej mówiąc, czy przez swoją, wydawać by się mogło, jednoznaczną formę wskazują na konkretny, wynikający z tejże formy, akt pobudzenia.

Pobudzenie do działania, bo z taką właśnie intencją mamy do czynienia w przypadku aktów dyrektywnych typu prośba, rada i propozycja, to z jednej strony wyraz woli nadawcy, z drugiej zaś bardziej lub mniej skuteczna próba umotywowania adresata do określonego działania. Możemy zatem skonstatować, że mamy tu niejako konglomerat „ja chcę” nadawcy, czyli wyrazu jego woli, i „ty powinienesz” adresata, a więc narzuconej mu przez nadawcę powinności. Nie sposób nie zauważyć swoistej dwupodmiotowości wypowiedzi dyrektywnej, w której to nadawca kształtuje zakres i formę potencjalnego działania adresata.

Należy nadmienić, że rodzaj pobudzenia, a co za tym idzie, formalne sposoby językowe jego wyrażenia są zawsze podyktowane czy wręcz zdeterminowane przez charakter stosunków łączących komunikantów, na które składają się choćby takie czynniki, jak np: wiek, pozycja społeczna, filiacje zawodowe, stopień znajomości. W zależności zatem od specyfiki tychże stosunków nadawca może np. przyjmować pozycję autorytetu wobec adresata lub odwrotnie, a co się z tym ściśle wiąże, wykonanie określonego działania przez adresata może być dla niego bądź obligatoryjne, bądź fakultatywne. Właśnie owa fakultatywność powinna charakteryzować wszystkie wypowiedzi dyrektywne, które postaramy się zanalizować; wynika to niejako z ich semantyki.

Prośba jest aktem mowy, odznaczającym się dużą uniwersalnością; może być skierowana w zasadzie do każdego adresata, np. przełożonego (będącego „wyżej”), podwładnego (znajdującego się „niżej”) lub równorzędnego partnera. Jest oczywiste, że każda wypowiedź-prośba musi mieścić się w ramach norm postępowania językowego, etykiety językowej oraz kategorii grzeczności. Chociaż w niniejszym artykule skoncentrujemy uwagę na określonej, stosunkowo niewielkiej grupie wypowiedzi-prośb, to należy pamiętać o tym, że w języku rosyjskim formy prośby mogą przybierać różnorodną strukturę syntaktyczną; mogą to być zdania oznajmujące, rozkazujące, a nawet pytające, zarówno proste, jak i złożone.

⁶ Ibidem, s. 67.

Przykłady:

Ogłoszenia prasowe

1. *Просьба мужчин с Кавказа не обращаться.* („Из рук в руки”)
2. *Неравнодушных к спиртному просьба не беспокоиться.* („Из рук в руки”)
3. *Просьба звонить только тем, кому действительно нужна работа.* („Из рук в руки”)
4. *Улицу, метро и американские компании просьба не предлагать.* („Из рук в руки”)
5. *Посредников просьба не беспокоиться.* („Из рук в руки”)

Napisy/komunikaty w miejscach publicznych

6. *Просьба не стучать. Закрыто.*
7. *Просьба не курить.*
8. *Просьба закрыть дверь.*
9. *Просьба не отвлекать буфетчицу разговором.*
10. *Уважаемые гости! Просьба соблюдать чистоту. Мусор на пол не бросать.*
11. *Поезд дальше не идёт. Просьба освободить вагоны.*
12. *Уважаемые господа. Убедительная просьба закрывайте дверь за собой.*

Ustne zwroty używane w środkach komunikacji miejskiej

13. *Ребята! Просьба успокойтесь наконец-то.*
14. *Просьба не шумите.*

Przytoczone przykłady potwierdzają, jak się wydaje, pewną nietypowość wypowiedzi performatywnych, którymi z pewnością są; wszystkie bowiem składające się na nie słowa ilokucyjne nie występują w typowej pierwszoosobowej formie czasownika. Jest ona zastąpiona przez rzeczownik odsłowny *просьба*, który tworzy pierwszą nominatywną jednostkę predykatywną. Z kolei druga jednostka predykatywna ma postać albo bezokolicznika (częściej w formach pisanych, charakteryzujących się dużą oficjalnością), albo formy trybu rozkazującego (przeważnie w wypowiedziach ustnych, co wiąże się z mniejszą dozą oficjalności). Warto zauważyć, że w parze z możliwą uzualną oraz kontekstową oficjalnością form bezokolicznikowych idzie ich wysoka kategorierność.

A. Wierzbicka, omawiając poszczególne akty mowy, doszła do przekonania, że prośby (a do takich wypowiedzi można chyba zaliczyć przyto-

czony przykłady) w swojej głębokiej strukturze zawierają założenie, iż adresat może, ale nie musi, zrobić to, o co go prosimy, natomiast rozkaz zakłada, iż adresat jest zobowiązany wykonać to, do czego go pobudzamy⁷.

Wydaje się, że stwierdzenie to można rozszerzyć o uwarunkowania socjalne, mające istotny wpływ na przebieg procesu komunikacyjnego, w tym dobór środków językowych. Otóż między rozkazem (dotyczy to w równym stopniu nakazu i polecenia) a prośbą istnieje jeszcze jedna pryncypialna różnica — w przypadku prośby obowiązkowym poniekąd zabiegiem nadawcy staje się aktualizacja uprzejmości, którego to zabiegu rozkaz / nakaz / polecenie nie wymaga — a jeśli nawet tak, to w znacznie mniejszym stopniu. Wszystko to wynika, oczywiście, z wzajemnych relacji komunikantów. W przypadku prośby równość nadawcy i adresata powoduje, że ten pierwszy, zainteresowany pozytywnym rezultatem swej wypowiedzi, ma świadomość zależności: przydanie prośbie więcej uprzejmości zwiększy skuteczność jej samej. Należy nadmienić, że prosząc nadawca pozbawiony jest możliwości uciekania się do form nazbyt kategorycznych — co przeczy zresztą samej istocie prośby — które mogłyby przynieść skutki odwrotne do zamierzonych.

Jeżeli w przypadku wypowiedzi-prośb pozycje nadawcy i adresata nie odgrywają większej roli, to w odniesieniu do rozkazów / nakazów / poleceń czynnik ten ma decydujące znaczenie. To właśnie te akty mowy bazują na hierarchiczności, będącej przejawem priorytetowej pozycji nadawcy w stosunku do adresata. Ta priorytetowość nie może być — co zrozumiałe — przypadkowa, musi zaś wynikać z prawa samego nadawcy do wypowiedzania tego typu aktów. Innymi słowy, powinien on mieć niezbędne pełnomocnictwa lub odgrywać określoną rolę (np. matki, ojca) i tylko wtedy jego wypowiedź dyrektywna będzie „skuteczna”, czyli obligatoryjna dla adresata. Jak z tego wynika, rozkaz / nakaz / polecenie nie pozostawiają adresatowi żadnej alternatywności w działaniu, ponieważ odrzucenie tego, co narzuca nadawca, może spowodować — i najczęściej powoduje — przykre dla adresata konsekwencje. Jeżeli zatem na przytoczone wcześniej przykłady prośb spojrzymy z tego punktu widzenia, to okaże się, że nie są to prośby. Biorąc pod uwagę sfery wykorzystania tych wypowiedzi (ogłoszenia prasowe, komunikaty / napisy i zwroty ustne w miejscach publicznych) oraz relacje nadawca — adresat, należy przyznać, że realizują one bardziej intencję nakazu / polecenia niż prośby, choć występuje w nich *explicit performative* *просьба*. Jest to zjawisko tylko z pozoru paradoksalne. *Explicit performative*, w naszych przykładach rzeczownik odsłowny *просьба*, nie jest bowiem realizacją intencji prośby, a tylko narzuconych przez konwencję, czyli właściwie rosyjską etykietę językową,

⁷ А. Вежбицка: *Речевые акты*. In: *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 16. Москва 1985, s. 257.

aktualizatorem uprzejmości, który wydatnie „zmiękcza” kategorię określonego aktu mowy.

W przytoczonych wypowiedziach odrębnie należy potraktować postaci nadawcy i adresata. Jak wiadomo, wypowiedź-prośba powinna być realizowana w ramach czterech następujących koordynatów pragmatycznych:

JA — TY — TUTAJ — TERAZ.

Jak nietrudno zauważyć, opuszczony jest pierwszy aktant, określający w sposób jednoznaczny nadawcę⁶. Nie jest to bynajmniej zabieg nieuzasadniony. Taka bowiem, a nie inna forma pozwala na założenie, że nadawcą nie musi być jedynie jednostka, lecz także pewna określona zbiorowość, w dodatku „górująca” nad adresatem. Przykłady komunikatów i napisów (6—12) powyższy sąd w całej rozciągłości potwierdzają; ich nadawcą nie jest przecież indywiduum, a instytucja, mająca stosowne kompetencje do wypowiedzenia (a dokładniej, wystosowywania) tego typu aktów. Ogłoszenia prasowe (1—5), jak można było przewidzieć, dopuszczają taką możliwość „zbiorowego” nadawcy. Z ciekawym zjawiskiem pragmatycznym mamy do czynienia w dwóch ostatnich ustnych zwrotach (13, 14), które choć zostały wypowiedziane przez indywidualnych nadawców, to jednak nie mają osobistego charakteru. Dzieje się tak dlatego, że wybrana przez nadawców forma „prośby” przyzwala na reprezentowanie „interesów” zbiorowości, a ponadto wyrażanie jej woli.

Żadnych trudności nie przysparza zdefiniowanie adresata; we wszystkich przykładach jest nim zbiorowość (w dwóch ostatnich wypowiedziach co prawda nieliczna), aktant której może być zarówno opuszczony (4, 6, 7, 8, 9, 11), jak i obecny (1, 2, 3, 5, 10, 12—14).

Spostrzeżenia te uprawniają do stwierdzenia, że w przypadku analizowanych przez nas wypowiedzi-prośb występują inne pragmatyczne koordynaty niż te typowe dla prośby, a mianowicie:

MY — WY — TUTAJ — ZAWSZE,

które są niejako przypisane aktom typu ogłoszenie, komunikat itp.

Analizując wypowiedzi z rzeczownikiem odsłownym *просьба*, celowo pominęliśmy wypowiedzi typu: *У меня есть просьба...*, które w pełni realizują intencję prośby i oznaczają to, co *explicite* nazywają.

Rada, bo ją teraz postaramy się scharakteryzować, jest zaliczana do grupy łagodnych (niekategorycznych) aktów dyrektywnych. Logika komunikacji wskazuje na bardzo istotną różnicę między prośbą a radą. Otóż w odniesieniu do prośby potencjalny adresat o nią nie prosi (mogą zachodzić, oczywiście, wyjątki), co byłoby z jego strony działaniem paradoksal-

⁶ В. В. Богданов: *Речевое общение. Прагматические и семантические аспекты*. Ленинград 1990, s. 59.

nym; z kolei rady może on intensywnie poszukiwać i będzie to postępowanie najzupełniej racjonalne i uzasadnione. Oto przykład takich „poszukiwań”:

Егор. Какая там голова... Я к вам за советом.

Судаков. Выкладывай.

(Гнездо глухаря)

Jeżeli analiza prośby wskazuje na „korzyści” płynące dla nadawcy, to w przypadku rady owe „korzyści” stają się udziałem adresata. „Istotną cechą rad jest również to, że oceniając działanie proponowane adresatowi jako pozytywne i korzystne dla niego, nadawca tym samym manifestuje, że wie lepiej niż rozmówca, co jest dla niego dobre”.

Oto przykłady wypowiedzi-rady z rzeczownikiem odsłownym *совет*:

15. *...мой добрый совет — не говорите за обедом о большевизме и о медицине.*

(Собацье сердце)

16. *Позвольте подать совет: вам нужно возвращаться в Европу.*

(Багровый остров)

17. *И мой совет: не води любимую женщину парадными комнатами, веди через чёрный ход сразу в последнюю комнатушку.*

(Волчья тропа)

18. *Мой тебе совет — пошевеливайся! Не упустит удобную минуту!*

(Парни молодые)

19. *Совет всем проживающим в гостинице — закрывайте окна и двери.*

To, co już na pierwszy rzut oka odróżnia przytoczone przez nas wypowiedzi-rady (w większości zaczerpnięte z literatury pięknej, będącej zapisem języka mówionego) od próśb, to ich znacznie mniejsza oficjalność lub jej brak. Najbardziej oficjalna jest z pewnością rada w formie komunikatu-przestrogi, ze względu na pisemną formę oraz szczególnie charakter stosunków łączących komunikantów (administracja hotelu i mieszkający w nim goście). Ten przykład jako jedyny jest zwróceniem się zbiorowego, „instytucjonalnego” nadawcy do zbiorowego adresata; w pozostałych przykładach 15, 16, 17, 18) możemy mówić wyłącznie o indywidualnym nadawcy i indywidualnym adresacie.

Wszystkie bez wyjątku wypowiedzi-rady przez swoją formę jednoznacznie wskazują na konkretny typ pobudzenia i są nim w istocie: nie ma tu wątpliwości, jak w przypadku próśb.

Sam *explicit performative* rzeczownik odsłowny *совет* (jest to kolejna różnica między radą a prośbą) jest poprzedzony bądź to zaimkiem dzierżawczym, bądź formą osobową czasownika — co precyzyjnie określa nadawcę tego typu wypowiedzi. Wyjątek stanowi wcześniej już omawiana rada-przeestroga (19), która ze względu na swoją nietypowość wymyka się — co zrozumiale — przytoczonemu uogólnieniu.

⁹ А. Вежбицка: *Речевые акты...*, s. 268.

Jak pokazuje praktyka językowa i logika komunikacji, wypowiedzi-rady, w odróżnieniu od próśb, rzadko inicjują akt komunikacyjny; pojawiają się dopiero w jego trakcie, są zatem w pewien sposób „wewnątrzdialogowe”.

Odmienny charakter wypowiedzi-rad przejawia się również w tym, że za radę adresat, aby pozostać w zgodzie z rosyjską etykietą językową, jest zobowiązany podziękować, co w przypadku prośby z przyczyn oczywistych nie ma miejsca. Parafrazując to, co powiedzieliśmy wcześniej, wypowiedzi-rady możemy nazwać „prodialogowymi”, wymuszającymi na adresacie choćby krótką replikę, nie zawsze jednak podziękowania, co wydawać by się mogło oczywiste. Otóż jeśli nie zostaną spełnione określone warunki procesu komunikacyjnego i udzielający rady nadawca nie będzie zajmować pozycji autorytetu, którego kompetencje są respektowane przez adresata, to jego wypowiedź może zostać całkowicie zignorowana przez tego drugiego. Jak wykazuje analiza tego rodzaju wypowiedzi performatywnych, ich „zaistnienie” w procesie komunikowania się jest warunkowane także choćby minimalnym stopniem znajomości komunikantów. Nieuwzględnienie wymienionych warunków prowadzi do zupełnych „porażek” tego rodzaju wypowiedzi.

A oto przykłady:

1. Катерина: Советую быть с ним при случае осмотрительней.
Ванда: Себе это советуй!

(Отец Бонифаций)

2. Илья: Только советую тебе: оглянись на общее.
Ольга: Уж как-нибудь обойдусь без твоих советов. Пусть дядя Егор и тебе бегает за советами.

(Яблонька)

Wydaje się zasadne zwrócić uwagę na pewien paradoks dostrzeżony przez A. Wierzbicką, a dotyczący rad. Choć nadawca radzi coś adresatowi, zarazem nie zdradzając swoich intencji, że chce, aby on to zrobił, to mimo wszystko wykorzystuje formę rozkaznika, czyli „zmusza” go poniekąd do określonego działania¹⁰. Przytoczone przez nas przykłady wypowiedzi-rad ten paradoks potwierdzają.

Propozycja, bo o niej będziemy teraz mówić, semantycznie i pragmatycznie jest bliska radzie. I w tym wypadku nie sposób pominąć „korzyści” adresata. W odniesieniu do tego typu wypowiedzi dyrektywnych nadawca jednak nie ogranicza się tylko do pobudzenia adresata do działania, oprócz tego chce brać czynny udział w realizacji tego, co stanowi istotę złożonej przez niego propozycji. Jako dowód takiego twierdzenia może służyć logika samego języka, wszystkie wymieniane w niej formy czasownika oznaczają bowiem wspólne, kolektywne działanie.

¹⁰ Ibidem, s. 269.

Przykłady:

20. *Товарищи, у меня есть предложение... прения прекратить.*
(Номенклатурная единица)

21. *Уважаемые колхозники и ... товарищи колхозницы ... У меня есть ... предложение ... открыть прения.*
(Номенклатурная единица)

Jak widać w wypowiedziach-propozycjach z *explicit performative* wyrażonym rzeczownikiem odsłownym *предложение* występuje konstrukcja przypadkowo-przymiowa, której jest on elementem składowym. Możliwe jest także poprzedzenie rzeczownika odsłownego zaimkiem dzierżawczym (co potwierdzają nosiciele języka rosyjskiego), czego, niestety, nie udało nam się udokumentować choćby jednym przykładem z literatury beletrystycznej; świadczy to dobitnie o rzadkości ich występowania w procesie komunikacyjnym. Uwaga ta dotyczy w równym stopniu analizowanych wcześniej próśb i rad. Podobnie jak w przypadku rad wypowiedzi-propozycje w pełni realizują intencję propozycji. Ponadto mają wszystkie aktanty wypowiedzi performatywnej (kolejna zbieżność z wypowiedziami-radami). Oprócz podobieństw między propozycjami i radami istnieją również różnice. Wypowiedzi-propozycje dają adresatowi o wiele większą swobodę wyboru, a poza tym wymuszają na nim szybkie udzielenie odpowiedzi na złożoną propozycję; to niezwłoczne „odreagowanie” wynika z samej semantyki propozycji.

Warto również podkreślić, że składając propozycję, nadawca nakłada na siebie jednocześnie pewne zobowiązania, związane z realizacją złożonej propozycji.

W niniejszym artykule staraliśmy się odpowiedzieć na pytanie, czy wypowiedzi dyrektywne: prośby, rady i propozycje (mimo różnic zbliżone semantycznie i pragmatycznie), mające w swojej strukturze *explicit performatives* (w postaci rzeczownika odsłownego), zawsze tworzą akty pobudzające, które wpływają z ich semantyki.

Jak wykazała analiza, wypowiedzi-prośby w dużym stopniu realizowały inne intencje, co z pewnością wynikało z ich specyficznej postaci, wypowiedzi-rady i wypowiedzi-propozycje zaś wskazywały na pełną „przystawalność” intencji i odpowiadających im aktów mowy.

Należy jeszcze raz podkreślić, że będące przedmiotem analizy wypowiedzi dyrektywne występują w języku rosyjskim niezwykle rzadko. Na wyciągnięcie takiego wniosku pozwala nam obserwacja współczesnego języka rosyjskiego w środowisku nosicieli oraz analiza wielu utworów literackich pisarzy takich, jak: M. Bułhakow, A. Afińgienow, A. Arbuzow, W. Rozow, N. Pogodin. A. Wampilow czy A. Glibow. Znacznie częściej wypowiedzi performatywne występują w klasycznej postaci, tzn. zawierają czasownik w pierwszej osobie liczby pojedynczej.

Rzadsze występowanie wypowiedzi-rad i wypowiedzi-propozycji w języku rosyjskim, w odróżnieniu od wypowiedzi-próśb, wynika z faktu, że radzić i proponować nie może każdy i każdemu, natomiast prośba tych konwencjonalnych ograniczeń nie zawiera. Innymi słowy, rady i propozycje wymagają znacznie szerszego kontekstu oraz odpowiednich relacji między komunikatami niż prośby.

Na podstawie przytoczonych przykładów można stwierdzić, jak istotną rolę odgrywają możliwości języka, które zapewniają nadawcy optymalną realizację intencji, a adresatowi właściwe jej odczytanie.

Nie sposób pominąć znaczenia intonacji w procesie interpretacji i klasyfikacji wszystkich wypowiedzi performatywnych (uwaga ta odnosi się wyłącznie do tekstów niepisanych). Właśnie intonacja, wraz z innymi czynnikami takimi, jak sytuacja komunikacji, status społeczny komunikantów, nadaje wypowiedzi swoisty charakter. To intonacja niejednokrotnie pozostaje jedynym sposobem dyferencjacji aktów mowy, a nie należy zapominać o tym, że prawidłowe odczytanie intencji wypowiedzi, zresztą nie tylko performatywnej, składa się na kompetencję komunikacyjną, stanowiącą cel całego procesu glottodydaktycznego.

Źródła cytowanego materiału

- А. Н. Афиногенов: *Избранное*. В двух томах. Москва 1977.
М. А. Булгаков: *Белая гвардия; Дьяволиада; Роковые яйца; Собачье сердце; Мастер и маргарита*. Ленинград 1989.
М. А. Булгаков: *Чаша жизни: Повести, рассказы, пьеса, очерки, фельетоны, письма*. Москва 1988.
„Из рук в руки” 1994, № 228 (553) [Москва].
В. С. Розов: *Избранное*. Москва 1983.
Советская одноактная драматургия. В двух томах. Москва 1967.
Советская одноактная драматургия. Москва 1983.

Анджей Харцирек

О некоторых перформативных высказываниях в русском языке

Резюме

Статья представляет собою попытку рассмотреть некоторые русские перформативные высказывания, относящиеся к группе директивов. Эти высказывания, содержащие в своей структуре девербальные существительные, не всегда реализуют интенции, на которые указывает их семантика. В работе проводится анализ некатегорических перформативов: просьбы, совета и предложения. Автор статьи детально рассматривает значение таких перформативов на материале современной литературы и прессы.

Andrzej Charciarek

On some performative utterances in Russian

Summary

The present work is an attempt to analyse certain selected performative utterances which possess verbal nouns in their structure. It has been shown that the provided examples often do not realise the intention indicated by their semantic structure. In the article, three types of performative utterances have been analysed: requests, recommendations, and proposals. The examples provided in the article confirm the thesis that a great role is played by the language's resources, which make it possible for the participants of verbal communication both to realise and to understand each other's intentions.